

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

بررسی منزلت اجتماعی معلم در نظام تعلیم و تربیت اسلامی

از آرمان تا واقعیت

به وسیله ی :

حسین افلاکی فرد

پایان نامه

۱۳۸۱ / ۵ / ۳۰

ارائه شده به معاونت تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از

فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی :

تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه :

دکتر مهدی صابری ، استاد یار بخش مبانی تعلیم و تربیت (رئیس کمیته)

دکتر محمد مزیدی ، استاد یار بخش مبانی تعلیم و تربیت

دکتر سید علی اکبر حسینی ، استاد بخش مبانی تعلیم و تربیت

اسفند ماه ۱۳۸۰

۲۲ / ۶ / ۸۰

موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران
تیمبک آباد

تقدیم به :

صبوری پدرم و عاطفه مادرم و همراهی همسرم و

چشمان زیبای پسرم : یاسین

و به مهر و محبت معلم کلاس اولم که پس از لطف

خدا هرچه دارم از اوست .

سپاسگزاری

پاکترین ستایش بی پایان ، آفریدگار جهان را سزاست که آدمیان را در آغاز و انجام به گونه نیکی آراسته و با طرح و الفت در میان افراد بشر ، شیوه خشنودی خود را در گردهمایی آنان رهنمون گردیده است .

سپاس شایان به روان پاک پیامبر عظیم الشان اسلام ، محمد مصطفی (ص) و خاندان نیکوکار و برگزیدگان خوشرفتار آن سرور ، که در راه تکمیل معارف و تهذیب اخلاق جهانیان ، کامکاری و پیروزی امت را به مهرورزی و مهربانی ، دلدادگی و دلستانی ، یگانگی و به هم پیوستگی ، برادری و دوستداری سفارش فرموده است .

دروذ فراوان به گوینده « من علمنی حرفاً فَقَدْ صَيْرِنِي عَبْدًا » (حضرت علی بن ابیطالب «ع») که حقیقت بشر دوستش از اعماق دل آتش گونه اش زبانه کشیده ، فصاحت و بلاغش ترجمان مکنونات قلبیه رسول گرامی (ص) بوده ، در نیک اندیشی و نیک کرداری در رده اول اسلامیان است .

و با تقدیر از جناب آقای دکتر مهدی صابری استاد راهنمای محترم که با بیان پر از مهر و صفایش و با رفتار دوستانه اش روشنی بخش من در این انجام بودند و همچنین مقام شامخ اساتید بزرگوار جناب آقای دکتر محمد مزیدی و جناب آقای دکتر سید علی اکبر حسینی را که سالها خوشه چین علم و معرفتشان بوده ام ، ارج می نهم و از راهنمایی ها و همکاری های ارزنده و خردمندانه آنها در مراحل مختلف تدوین پایان نامه و نیز دقتی که در تصحیح آن مبذول داشته اند کمال سپاسگزاری را دارم .

چکیده

بررسی منزلت اجتماعی معلم در نظام تعلیم و تربیت اسلامی

از آرمان تا واقعیت

به وسیله ی :

حسین افلاکی فرد

از دیر باز در همه جوامع ، معلمان کم و بیش از جایگاه اجتماعی بسیار رفیع برخوردار بوده و حتی به نوعی مرجع ، راهنما و تکیه گاه مردم بوده اند . به نظر می رسد امروزه این جایگاه به قوت گذشته نیست و بین دیدگاه آرمانی اسلام و جامعه امروز در ارتباط با ارزش و منزلت اجتماعی معلم تفاوت قابل ملاحظه ای مشهود است .

به لحاظ تأثیر بالاتر دید نظام آموزشی در بالندگی اجتماعی به طور اعم و نقش بسیار حساس معلمان در نظام آموزشی به طور اخص ، محقق با استفاده از اطلاعات بدست آمده از این مطالعه ، یافته هایی را فراهم آورده که نشان دهنده میزان منزلت اجتماعی معلمان است و در نتیجه توجه مسئولین را به این قضیه معطوف داشته و با ارائه پیشنهاداتی آنها را نسبت به جستجوی راهکارهایی که به ارتقاء و جایگاه اجتماعی و نهایتاً افزایش کارایی و اثر بخشی معلمان می انجامد ، حساس نموده است .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵۵	فهرست جداول
۱	فصل اول : مقدمه
۴	۱-۱- تعریف موضوع تحقیق
۶	۲-۱- اهداف تحقیق
۷	۳-۱- سئوالات تحقیق
۸	۴-۱- اهمیت تحقیق
۱۱	۵-۱- ضرورت تحقیق
۱۳	۶-۱- روش تحقیق
۱۳	۱-۶-۱- ابزار جمع آوری اطلاعات
۱۴	۲-۶-۱- جامعه آماری
۱۴	۳-۶-۱- نمونه آماری
۱۴	۴-۶-۱- روش نمونه گیری
۱۴	۵-۶-۱- متغیرهای کنترل شده
۱۴	۶-۶-۱- روایی و پایایی پرسشنامه
۱۴	۷-۶-۱- روش آماری
۱۵	۷-۱- محدودیتهای تحقیق
۱۶	۸-۱- تعریف اصطلاحات و واژه ها

۱۷	فصل دوم : ادبیات تحقیق
۱۹	۲-۱-۱-مقدمه
۲۲	۲-۲-اهمیت علم
۲۳	۲-۳-اهمیت تعلیم
۲۴	۲-۴-ارزش و مقام معلم از دیدگاه قرآن کریم
۲۷	۲-۵-والایی مقام علم و متعلمان در احادیث نبوی
۳۱	۲-۶-مقام و منزلت معلم از دیدگاه امامان شیعه
۳۶	۲-۷-رهنمودهای عقل و خرد در فضیلت علم و علما
۳۹	۲-۸-آثار همنشینی با دانشمندان
۴۱	۲-۹-مروری بر تحقیقات پیشین
۵۲	۲-۱۰-نگاهی به تئوریاها
۵۳	۲-۱۰-۱-نظریه های نخستین درباره انگیزش
۵۵	۲-۱۰-۲-نظریه های معاصر درباره انگیزش
۶۱	۲-۱۱-خلاصه و نتیجه فصل دوم
۶۳	فصل سوم : منزلت اجتماعی معلم در جامعه امروز
۶۵	۳-۱-مقدمه
۶۷	۳-۲-جداول درصد فراوانی
۸۳	۳-۳-جداول مجذور کا
۹۹	۳-۴-نتایج فصل سوم

عنوان

صفحه

۱۰۰	فصل چهارم: منزلت اجتماعی معلم از دیدگاه اسلام
۱۰۲	۴-۱- مقدمه
۱۰۵	۴-۲- دستورهای اسلام راجع به معلم
۱۰۷	۴-۳- اهمیت بزرگداشت مقام معلم
۱۱۰	۴-۴- مسأله پذیرش حق و ملازمت و همبستگی با آنان
۱۱۱	۴-۵- حکمت و استوار اندیشی و سنجیدگی گفتار و رفتار
۱۱۳	۴-۶- برتری دانشمندان
۱۱۴	۴-۷- افتخار ارباب علم و دانشمندان
۱۱۵	۴-۸- علماء افرادی آگاه به رموز قرآنند
۱۱۶	۴-۹- عالم و دانشمند به عنوان شاهد و گواه بر نبوت
۱۱۶	۴-۱۰- درجه عالمان و دانشمندان
۱۱۷	۴-۱۱- اوصاف دانشمندان برجسته
۱۱۷	۴-۱۱-۱- ایمان
۱۱۷	۴-۱۱-۲- اعتقاد به توحید و یگانگی خدا
۱۱۷	۴-۱۱-۳- اندوه و تأثر و گریستن از بیم پروردگار
۱۱۷	۴-۱۱-۴- خشوع و انعطاف درونی
۱۱۸	۴-۱۱-۵- ترس و بیم از خدا
۱۲۰	۴-۱۲- گروههایی که در سایه ایمان از امتیازات ویژه برخوردارند

عنوان

صفحه

۱۲۰	۴-۱۲-۱- مؤمنان جنگ بدر
۱۲۰	۴-۱۲-۲- مجاهدان راه خدا
۱۲۰	۴-۱۲-۳- صالحان و نیکوکاران
۱۲۱	۴-۱۲-۴- علما و دانشمندان
۱۲۲	۴-۱۳- والاترین عبادت
۱۲۳	۴-۱۴- ارزش و اعتبار یک معلم مکتبی در اسلام
۱۲۵	۴-۱۵- علماء ورثه انبیاء هستند
۱۲۶	۴-۱۶- مقامی آسمانی
۱۲۸	۴-۱۷- مشعل داران هدایت
۱۳۰	۴-۱۸- شرایط و راههای حفظ کرامت معلمان و اساتید
۱۳۰	۴-۱۸-۱- حفظ کرامت معلمان توسط خود آنها
۱۳۳	۴-۱۸-۲- رعایتهای شاگردان در حفظ کرامت معلمین
۱۳۸	۴-۱۹- ویژگیهای معلم موفق
۱۳۸	۴-۱۹-۱- ایمان و توکل به خدا
۱۳۸	۴-۱۹-۲- داشتن بیان و قلم خوب
۱۳۹	۴-۱۹-۳- صداقت
۱۴۰	۴-۱۹-۴- مهربانی و گذشت
۱۴۰	۴-۱۹-۵- تواضع
۱۴۱	۴-۱۹-۶- ادب و وقار

صفحه

عنوان

۱۴۱	۴-۱۹-۷- تقوای معلم
۱۴۳	۴-۱۹-۸- مدارا و حفظ خونسردی
۱۴۳	۴-۱۹-۹- نشاط و قوت
۱۴۵	۴-۲۰- علم و معلم
۱۴۵	۴-۲۱- معلم باغبان مزرعه قلبها
۱۴۷	۴-۲۲- متعلمان خوب کدامند
۱۴۹	۴-۲۳- خلاصه و نتیجه فصل چهارم
۱۵۲	فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری و پیشنهادها
۱۷۱	پیوست
۱۷۴	منابع و مأخذ

فهرست جداول

صفحه

عنوان

۶۷	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال یک پرسشنامه
۶۸	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال دو پرسشنامه
۶۹	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال سه پرسشنامه
۷۰	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال چهار پرسشنامه
۷۱	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال پنج پرسشنامه
۷۲	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال شش پرسشنامه
۷۳	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال هفت پرسشنامه
۷۴	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال هشت پرسشنامه
۷۵	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال نه پرسشنامه
۷۶	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال ده پرسشنامه
۷۷	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال یازده پرسشنامه
۷۸	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال دوازده پرسشنامه
۷۹	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال سیزده پرسشنامه
۸۰	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال چهارده پرسشنامه
۸۱	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال پانزده پرسشنامه
۸۲	جدول درصد فراوانی مربوط به سؤال شانزده پرسشنامه

فهرست جداول

صفحه

عنوان

۸۳	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال یک پرسشنامه
۸۴	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال دو پرسشنامه
۸۵	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال سه پرسشنامه
۸۶	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال چهار پرسشنامه
۸۷	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال پنج پرسشنامه
۸۸	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال شش پرسشنامه
۸۹	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال هفت پرسشنامه
۹۰	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال هشت پرسشنامه
۹۱	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال نه پرسشنامه
۹۲	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال ده پرسشنامه
۹۳	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال یازده پرسشنامه
۹۴	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال دوازده پرسشنامه
۹۵	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال سیزده پرسشنامه
۹۶	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال چهارده پرسشنامه
۹۷	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال پانزده پرسشنامه
۹۸	جدول محاسبهٔ مجذور کا « خی دو » مربوط به سئوال شانزده پرسشنامه

فصل اول

مقدمه

مقدمه

پروردگارا سپاس و ستایش حقیقی تورا است که با قلم قدرت خویش، جامعه بشریت را به زیور علم و دانش آراستی و انسانیت را در زیر لوای فرهنگ و معارف تعالی بخشیدی. درود بی پایان و تحیات پیایی و پیوسته بر رسول و فرستاده گرامی تو حضرت محمد بن عبدالله (ص) و خاندان ارجمندش (ع) که سراسر عمر و مساعی خویش را در جهت تعلیم و ارشاد جوامع بشری بی هیچ وقفه و فتوری مصروف داشتند و آنی از روشنگری و ایجاد بینش دینی بازنماندند.

کمال و تمامیت شخصیت انسان براساس دانش و بینش او استوار است، زیرا که آدمی در ظل این بینش می‌تواند خود را برتر از فرشتگان آسمانی قرار داده و برای وصول به مقامات رفیع اخروی کسب آمادگی کند. عالم و دانشمند نه تنها مراتب والایی را در آخرت احراز می‌کند، در دنیا نیز از سپاس و ستایش خدا و مردم برخوردار است. علم از اشرف سعادت‌ها و افضل کمالات است و آیات و اخبار در فضیلت آن بسیار است و قدری از آن در اصول و فروع دین واجب عینی است و فضیلت انسان بر جمیع مخلوقات عالم به علم اوست و سرمایه جمیع کمالات دیگر است. چنانچه از حضرت رسول اکرم (ص) منقول است که: «طلب علم بر هر مسلمانی واجب است، به درستی که خداوند عالمیان طالبان علم را دوست می‌دارد.»

حضرت امیرالمؤمنین (ع) فرمودند: «ایها الناس، بدانید که کمال دین در طلب علم است و عمل کردن به آن، بدرستی که طلب علم بر شما لازم تر است از طلب مال زیرا که روزی در میان شما قسمت شده است و ضامن شده‌اند آنرا از برای شما و خداوند عادل قسمت کرده و ضامن شده است و البته وفا می‌کند به ضمان خود، و علم را نزد اهلش

سپرده‌اند و شما را امر کرده‌اند که از ایشان طلب کنید، پس طلب کنید تا بیابید.» حضرت امام محمدباقر (ع) فرمودند: «عالمی که مردم به علم او منتفع شوند بهتر است از هفتاد هزار عابد.»^۱ خامه [و قلمی] که دانشمند در طریق ارشاد جامعه بر روی کاغذ به جریان می‌اندازد از خون شهدا و جانبازان راه حق، گرانبه‌تر و ارجمندتر است. آنگاه که عالم و دانشمند گام برمی‌دارد، فرشتگان الهی بال و پر خویش را زیر پای او می‌گسترانند. پرندگان هوا، ماهیان دریا، از پروردگار، آمرزش و رحمت را برای وی درخواست می‌کنند، زیرا عالم و دانشمند پاک سیرت، جهان را با دیده محبت می‌نگرد و به هیچ فردی اجازه تجاوز نابخا به حریم هیچ موجودی را نمی‌دهد. برای مثال، در زمان معاصر، فضای پاکیزه از هر گونه آلودگی هسته‌ای و آبگامهای عظیم عاری از هر نوع آلاینش اتمی، با نظارت علما و دانشمندان الهی، هرگز مسموم نمی‌گردد. پس چرا موجودات آبری و پرندگان هوا، دانشمندان الهی را نپایند و مرحمت خداوند را برای آنان درخواست نکنند؟ دانشمندی که شبانگاه در بستر خواب و راحتی قرار می‌گیرد یا بر فراش خویش تکیه می‌زند تا برای نشر علم و ارشاد مردم تجدید قوا کند، استراحت او بر عبادت و نیایش هفتاد ساله عاری از بینش عابدان و پارسایان برتری دارد؛ چرا که در حدیث آمده است: «سَاعَةٌ مِنْ عَالَمٍ يَتَكَيُّ عَلَى فِرَاشِهِ يَنْظُرُ فِي عَمَلِهِ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ الْعَابِدِ سَبْعِينَ عَامًا.» «ساعتی (یک ساعت) که دانشمند بر فراشش تکیه می‌زند و در عمل خود می‌نگرد (تفکر می‌کند) بهتر از عبادت ۷۰ ساله عابد است».^۲

برای ارائه شکوه و عظمت مقام علم و علما حدیث ذکر شده کافی و بسنده است ولی باید هشدار دهیم که هر علم و دانشی نمی‌تواند ضامن قرب انسان به خدا گردد. تحصیل علم، به هر صورت و کیفیت، و عاری از هرگونه قید و بندی نمی‌تواند مراتب رضای الهی را برای فرد بارور سازد. بلکه تحصیل و فراگیری علم، دارای شرایطی است و برای سامان دادن دانش ضوابطی وجود دارد. آنکه خود را به لباس علم، تعیین می‌بخشد، باید از آداب و آئین‌ها و وظایفی پیروی کند. برای دانش آموختن، مبانی و نهادها و نیز شناختهایی ضروری است، که همه افراد پویای علم و نیز دانشمندان ناگزیرند از آن مبانی و ضوابط و شناختها دقیقاً آگاه گردند و در مسیر وصول به هدف و مطلوب خود، به آنها پناه آورند، تا کوشش آنها تباہ نشده